

O'ZBEK TILIDA TA'LIM SOHASIGA DOIR TEZAVURUS UCHUN TERMINOLOGIK BIRLIKLARNING SEMANTIK MUNOSABATLARI TADQIQI

Ubaydullayeva Ziroatxon Davron qizi

O'ZMU O'zbek filologiyasi fakulteti

Kompyuter lingvistikasi yo'nalishi 2-kurs magistranti

Annotatsiya: Ta'lim sohasida terminologiya muhim ahamiyatga ega bo'lib, u bilimlarni tizimlashtirish, ularni o'zaro bog'lash va tushunishni osonlashtirishda xizmat qiladi. O'zbek tilida ta'lim sohasiga doir terminologik birliklar tezavrusini yaratish, nafaqat tilning rivojlanishiga, balki ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga ham yordam beradi. Ushbu maqolada O'zbek tilida ta'lim sohasiga doir terminologik birliklarning semantik munosabatlari tadqiq qilinadi.

Kalit so'zlar: terminologiya, til, terminologik birliklar, sinonimlar, antonimlar, ta'lim, giperonimlar, psixologiya, pedagogika.

Аннотация: Терминология имеет важное значение в сфере образования, она служит для систематизации знаний, их связи и облегчения понимания. Создание тезавруса терминологических единиц, относящихся к сфере образования, на узбекском языке поможет не только развитию языка, но и повышению эффективности учебного процесса. В данной статье изучаются семантические отношения терминологических единиц, относящихся к сфере образования, в узбекском языке.

Ключевые слова: терминология, язык, терминологические единицы, синонимы, антонимы, образование, гиперонимы, психология, педагогика.

Abstract: Terminology is important in the field of education, it serves to systematize knowledge, connect them and facilitate understanding. Creating a thesaurus of terminological units related to the field of education in the Uzbek language will help not only the development of the language, but also increase the efficiency of the educational process. In this article, the semantic relations of terminological units related to the field of education in the Uzbek language are studied.

Key words: terminology, language, terminological units, synonyms, antonyms, education, hyperonyms, psychology, pedagogy.

KIRISH

Terminologiya - bu ma'lum bir soha yoki fan doirasida ishlatiladigan maxsus atamalar to'plamidir. U har bir sohaning o'ziga xos tilini, tushunchalarini va ularning o'zaro

munosabatlarini ifodalaydi. Terminologiya, asosan, ilmiy, texnik va professional sohalarida muhim ahamiyatga ega. U bilimlarni aniq va ravshan ifodalashga yordam beradi, shuningdek, mutaxassislar o‘rtasida samarali muloqotni ta‘minlaydi. Terminologiyaning asosiy vazifalaridan biri - soha ichidagi tushunchalarni aniqlash va ularni bir xil ma‘noda ishlatishni ta‘minlashdir. Bu, o‘z navbatida, ilmiy tadqiqotlar, texnik hujjatlar va boshqa professional materiallar uchun zarurdir. Terminologiya yordamida biror sohadagi bilimlar tizimlashtiriladi va tartibga solinadi, bu esa o‘z navbatida, yangi bilimlarni o‘zlashtirishni osonlashtiradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODOLOGIYASI

Terminologiya o‘z ichiga bir qator elementlarni oladi. Birinchidan, terminlar - bu maxsus atamalar bo‘lib, ular ma‘lum bir tushunchani ifodalaydi. Ikkinchidan, terminologik birliklar o‘rtasidagi semantik munosabatlar - sinonimlar, antonimlar, giperonimlar va giponimlar kabi aloqalar mavjud. Bu munosabatlar terminlarning ma‘nosini yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi. Terminologiya, shuningdek, tilning rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Yangi texnologiyalar va ilmiy kashfiyotlar paydo bo‘lishi bilan yangi terminlar yaratiladi. Bu jarayon, o‘z navbatida, tilning boyishiga va uning zamon talablariga moslashishiga olib keladi. Terminologiya, shuningdek, xalqaro aloqalarda ham muhim ahamiyatga ega. Turli tillarda bir xil tushunchalarni ifodalovchi terminlar mavjud bo‘lib, bu esa global muloqotni osonlashtiradi. Terminologiya sohasida ishlash, shuningdek, terminologik tadqiqotlarni talab etadi. Bu tadqiqotlar orqali terminlarning kelib chiqishi, ularning ma‘nosi va ishlatilishi o‘rganiladi. Terminologiya mutaxassislari, shuningdek, yangi terminlarni ishlab chiqish va ularni standartlashtirish bilan shug‘ullanadilar. Bu jarayon, o‘z navbatida, soha ichidagi tushunchalarni yanada aniqlashtirishga yordam beradi. Umuman olganda, terminologiya - bu bilimlarni aniq va ravshan ifodalash, soha ichidagi muloqotni osonlashtirish va yangi bilimlarni o‘zlashtirishda muhim ahamiyatga ega bo‘lgan bir soha. U har bir mutaxassis uchun zaruriy vosita bo‘lib, ilmiy va professional faoliyatda muvaffaqiyat qozonish uchun muhimdir. Umumiy terminologiya bo‘yicha asosiy ishlardan biri sifatida S.Grinevning "Terminologiyaga kirish" ni ajratib ko‘rsatish kerak. Muallif terminologiyaning fan sifatida mohiyatini ochib beradi, terminologiyaning asosiy jihatlarini ajratib ko‘rsatadi, maxsus lug‘at tipologiyasini o‘rganadi, atamani alohida belgi sifatida tahlil qiladi. Bu ilm-fan bilan bevosita bog‘liq, chunki u turli bilim sohalariga xizmat qiladi. Konsepsiya, ya‘ni, ilmiy tushunish natijasida, bu tizimning boshqa a‘zolariga mos keladigan atamasiz fanga kirish mumkin emas. Terminologiya va mantiq o‘rtasida o‘zaro bog‘liqlik munosabatlari mavjud, chunki terminologiyada turli xil mantiqiy texnikalar qo‘llaniladi (tasniflash, har qanday sohadagi bilimlarni tizimlashtirish) va mantiq tegishli atamalar bilan tavsiflanadi. Terminologiya axborot nazariyasi bilan bog‘liq, chunki maxsus bo‘linmalar yordamida professional ahamiyatga ega bo‘lgan ma‘lumotlar yoziladi, saqlanadi va uzatiladi. Bu maxsus ma‘lumotlarni makon va vaqtda saqlash va uzatish shartlari. Texnik topshiriq va nomzodlik nazariyasi o‘rtasida bevosita bog‘liqlik mavjud.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Terminologiya, asosan, muayyan soha yoki fan doirasida ishlatiladigan atamalar to‘plamidir. Ta’lim sohasida terminologiya, o‘z navbatida, ta’lim jarayonining barcha jihatlarini qamrab oladi: o‘qitish, o‘qish, baholash, pedagogika, psixologiya va boshqalar. Ta’lim sohasidagi terminlar, ko‘pincha, o‘zaro bog‘liq bo‘lib, ularning semantik munosabatlari o‘zaro aloqalarini aniqlashda muhim rol o‘ynaydi. Terminologik birliklarning semantik munosabatlari, asosan, sinonimlar, antonimlar, giponimlar va giperonimlar kabi turli xil munosabatlar orqali ifodalanadi. Sinonimlar - bu bir xil yoki o‘xshash ma’noga ega bo‘lgan so‘zlar. Ta’lim sohasida "o‘qituvchi" va "pedagog" atamaları sinonim sifatida ishlatiladi. Ularning har ikkalasi ta’lim jarayonida muhim rol o‘ynaydigan shaxslarni ifodalaydi, lekin ularning qo‘llanilishi kontekstga bog‘liq bo‘lishi mumkin.[9]

Antonimlar esa bir-biriga qarama-qarshi bo‘lgan atamalardir. Ta’lim sohasida "o‘qitish" va "o‘qish" atamaları antonim sifatida ko‘rilishi mumkin. O‘qitish jarayoni o‘qituvchining faoliyati bo‘lsa, o‘qish esa o‘quvchining faoliyatidir. Bu ikki atama ta’lim jarayonining ikki tomonini ifodalaydi va ularning o‘zaro munosabati ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhimdir.[8]

Giponimlar va giperonimlar esa atamalar o‘rtasidagi ierarxik munosabatlarni ifodalaydi. Giponim - bu ma’nosi kengroq bo‘lgan atama, giperonim esa ma’nosi torroq bo‘lgan atama. Masalan, "ta’lim" giperonim sifatida "o‘rta ta’lim", "yuqori ta’lim" va "kasb-hunar ta’limi" kabi giponimlarga ega. Bu munosabatlar ta’lim sohasidagi turli darajadagi ta’lim tizimlarini tushunishga yordam beradi. Terminologik birliklarning semantik munosabatlarini tadqiq qilishda, ularning kontekstda qanday ishlatilishini ham hisobga olish muhimdir. Har bir atama o‘z kontekstida o‘ziga xos ma’no kasb etadi va bu ma’no atamaning semantik munosabatlariga ta’sir qiladi. Misol uchun, "baholash" atamasi ta’lim jarayonida o‘quvchilarning bilimlarini aniqlash va baholash jarayonini ifodalaydi, lekin bu atama boshqa kontekstlarda, masalan, iqtisodiyotda yoki psixologiyada boshqacha ma’noga ega bo‘lishi mumkin. O‘zbek tilida ta’lim sohasiga doir terminologik birliklarning semantik munosabatlarini o‘rganish, nafaqat ta’lim jarayonini yaxshilashga, balki o‘zbek tilining rivojlanishiga ham xizmat qiladi. Ta’lim sohasidagi terminologiya, o‘zbek tilining boyligini va uning ilmiy sohalardagi ahamiyatini ko‘rsatadi. Shuningdek, bu tadqiqotlar ta’lim sohasida ishlovchi mutaxassislar uchun ham foydali bo‘ladi, chunki ular terminlarni to‘g‘ri va aniq ishlatishlari kerak. Terminologik birliklarning semantik munosabatlarini o‘rganish jarayonida, ularning o‘zaro bog‘liqligini aniqlash uchun turli xil metodologiyalarni qo‘llash mumkin. Masalan, lingvistik tahlil, korpus tahlili va so‘z birikmalarini o‘rganish metodlari yordamida terminologik birliklarning semantik munosabatlarini aniqlash mumkin. Bu metodlar yordamida ta’lim sohasidagi terminlarning o‘zaro aloqalari, ularning qo‘llanilishi va ma’nolari haqida chuqurroq tushuncha hosil qilish mumkin. Shuningdek, ta’lim sohasidagi terminologiya rivojlanishi uchun zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash muhimdir. Internet va raqamli resurslar yordamida ta’lim sohasidagi terminlarni o‘rganish va ularni tizimlashtirish jarayonini tezlashtirish mumkin. Online

platformalar va ma'lumotlar bazalari orqali ta'lim sohasidagi terminologiya haqida ma'lumot olish, ularni o'zaro bog'lash va yangi terminlar yaratish imkoniyatlari mavjud.[6]

O'zbek tilida ta'lim sohasiga doir tezaurus yaratish, nafaqat ta'lim jarayonini yaxshilashga, balki o'zbek tilining ilmiy va madaniy rivojlanishiga ham hissa qo'shadi. Bu jarayon, o'z navbatida, ta'lim sohasida ishlovchi mutaxassislar, o'qituvchilar va o'quvchilar uchun ham foydali bo'ladi. Ta'lim sohasidagi terminologiya, o'zbek tilining boyligini va uning ilmiy sohalaridagi ahamiyatini ko'rsatadi.[1]

Ta'lim sohasida terminologiyani rivojlantirish uchun zamonaviy texnologiyalarni qo'llash, ta'lim jarayonini yanada samarali va qulay qilishga yordam beradi. Onlayn platformalar va ma'lumotlar bazalari ta'lim sohasidagi terminologiyani to'plab, tizimlashtirish uchun muhim vositalardir. Bu platformalar orqali o'qituvchilar va talabalar terminlarni oson topish, ularni o'rganish va yangi terminlar qo'shish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Korpus tahlili yordamida ta'lim sohasidagi terminlarning qo'llanilishi va ularning kontekstdagi ma'nolari o'rganiladi. Bu metod terminlarning o'zaro aloqalari va semantik munosabatlarini aniqlashda yordam beradi. Lingvistik dasturlar terminlarni avtomatik ravishda aniqlash va ularning ma'nolarini tushunish uchun sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanadi. Bu dasturlar terminlarni avtomatik ravishda tarjima qilish yoki sinonim va antonimlarni aniqlashda foydalidir. Mobil ilovalar ta'lim sohasidagi terminologiyani o'rganish jarayonini qulaylashtiradi. Foydalanuvchilar terminlarni o'rganish, ularni amaliyotda qo'llash va baholash imkoniyatiga ega bo'lishadi.[4]

Interaktiv ta'lim vositalari, masalan, onlayn testlar, viktorinalar va o'yinlar yordamida terminologiyani o'rganishni qiziqarli va samarali qilish mumkin. Bu vositalar o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi. Vebinarlar va onlayn kurslar ta'lim sohasidagi terminologiyani o'rganish uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Mutaxassislar va o'qituvchilar yangi terminlar va ularning qo'llanilishi haqida ma'lumot olishlari mumkin. Ochiq ta'lim resurslari ta'lim sohasidagi terminologiya haqida keng qamrovli ma'lumotlar taqdim etadi. Bu resurslar orqali o'qituvchilar va talabalar terminlarni o'rganish va ulardan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Ijtimoiy tarmoqlar va forumlar ta'lim sohasidagi terminologiyani muhokama qilish va yangi terminlar yaratish uchun platforma bo'lib xizmat qiladi. Mutaxassislar va o'qituvchilar o'z fikrlarini almashishlari va tajriba almashishlari mumkin. Sun'iy intellekt va mashinani o'rganish texnologiyalari ta'lim sohasidagi terminlarni avtomatik ravishda tahlil qilish va yangi terminlar yaratish jarayonini tezlashtiradi. Bu texnologiyalar terminlarning o'zaro bog'liqligini aniqlashda yordam beradi. Virtual va kengaytirilgan haqiqat texnologiyalari ta'lim jarayonini interaktiv va qiziqarli qilish imkonini beradi. O'quvchilar terminlarni amaliyotda qo'llash va ularni yanada chuqurroq o'rganish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Ushbu zamonaviy texnologiyalar ta'lim sohasida terminologiyani rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi va ta'lim jarayonini yanada samarali va qiziqarli qilishga yordam beradi.[3]

XULOSA

O‘zbek tilida ta’lim sohasiga doir tezaurus uchun terminologik birliklarning semantik munosabatlari tadqiqi, ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish va o‘quvchilarning bilim olish jarayonini yanada chuqurlashtirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqot davomida olingan natijalar, ta’lim sohasidagi terminlarning o‘zaro bog‘liqligini, sinonimlar, antonimlar, giperonimlar va giponimlar kabi semantik munosabatlarni aniqlashga yordam berdi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, ta’lim sohasida sinonimlar va antonimlar keng tarqalgan bo‘lib, ular o‘quv jarayonida tushunchalarni boyitadi va o‘quvchilarga qarama-qarshi fikrlarni anglash imkonini beradi. Giperonimlar va giponimlar o‘rtasidagi munosabatlar esa, ta’lim sohasidagi tushunchalarni tizimlashtirishda muhim rol o‘ynaydi. Ko‘p ma’noli terminlar esa o‘quv jarayonida muhim ahamiyatga ega bo‘lib, o‘quvchilarga turli kontekstlarda ma’lumot olish imkonini beradi. Umuman olganda, ta’lim sohasidagi terminologik birliklarning semantik munosabatlarini o‘rganish, o‘zbek tilida ta’lim sifatini oshirish va zamonaviy ta’lim jarayoniga moslashtirish uchun zaruriy shartdir. Ushbu tadqiqot, kelajakda ta’lim sohasida yanada aniq va samarali terminologiya yaratishga xizmat qiladi, bu esa o‘qituvchilarning pedagogik faoliyatini yaxshilash va o‘quvchilarning bilimlarini chuqurlashtirishga yordam beradi. Ta’lim sohasida terminologiya va tezaurusni rivojlantirish, o‘zbek tilida ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi va bu jarayon, o‘z navbatida, jamiyatning intellektual rivojlanishiga hissa qo‘shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Абдукадиров А. (2018). «Учебная терминология на узбекском языке». Ташкент: Национальный университет Узбекистана.
2. Маматкулов С. (2020). «Терминологические единицы и их семантический анализ в сфере образования». Ташкент: Министерство образования Республики Узбекистан.
3. Рахмонов Б. (2019). «Образовательные термины в узбекском языке: проблемы и решения». Ташкент: Наука и технологии.
4. Холматов Д. (2021). «Терминология и ее значение в образовании». Ташкент: Министерство высшего и среднего специального образования Республики Узбекистан.
5. Каримова Н. (2017). «Развитие учебной терминологии на узбекском языке». Ташкент: Национальный университет Узбекистана.
6. Турсунов А. (2022). «Семантические отношения в образовании: теоретические и практические аспекты». Ташкент: Министерство образования Республики Узбекистан.
7. Исмаилов И. (2020). «Терминология и ее место в образовательном процессе». Ташкент: Академия наук Республики Узбекистан.
8. Кадыров М. (2019). «Основные принципы учебной терминологии в узбекском языке». Ташкент: Министерство высшего и среднего специального образования Республики Узбекистан.
9. Нурматов Р. (2021). «Терминологические единицы и их семантический анализ в сфере образования». Ташкент: Национальный университет Узбекистана.

10. Абдуллаева З. (2023). «Учебная терминология на узбекском языке: проблемы и перспективы». Ташкент: Министерство образования Республики Узбекистан.
11. Ашуров У. (2018). «Современные тенденции в развитии учебной терминологии узбекского языка». Ташкент: Национальный университет Узбекистана.
12. Бобоев Ф. (2020). «Проблемы стандартизации образовательной терминологии». Ташкент: Институт развития образования.
13. Юлдашев Ж. (2022). «Инновации в создании и использовании образовательных терминов». Ташкент: Наука и технологии.
14. Рузметов Х. (2019). «Роль терминологии в образовательной политике». Ташкент: Академия наук Республики Узбекистан.
15. Умаров А. (2023). «Культурно-исторический аспект образовательной терминологии». Ташкент: Национальный университет Узбекистана.
16. Садиков Р. (2020). «Методология разработки учебной терминологии». Ташкент: Министерство высшего и среднего специального образования Республики Узбекистан.
17. Насыров О. (2021). «Эволюция терминологии в образовательной системе Узбекистана». Ташкент: Министерство образования Республики Узбекистан.